

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA

ȘCOLA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

IERAHIA SACRAMENTALĂ VERSUS
IERAHIA CASTELOR ÎN PLAN RELIGIOS
ȘI SOCIAL
(REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT)

Conducător de doctorat,

Pr. Prof. Univ. Dr. NICOLAE BRÎNZEĂ

Student-doctorand,

POPA FLORETIN IONUȚ

Constanța

2025

Lucrarea de față își propune să investigheze în profunzime fundamentul, geneza și dezvoltarea ierarhiei sacramentale în contextul revelației biblice, de la primele forme sacerdotale ale seminției lui Levi, până la preoția eshatologică a Noului Legământ, inaugurată de Hristos. În centrul acestei cercetări se află contrastul esențial dintre ierarhia sacră, întemeiată pe har și misiune, și ierarhia de tip social sau castic, întemeiată pe determinism genealogic și statut ontologic fix.

În tradiția veterotestamentară, constituirea ierarhiei sacerdotale începe cu o alegere paradoxală: seminția lui Levi, marcată de violență și exclusă inițial din binecuvântarea patriarhală (Geneza 49:5–7), este aleasă de Dumnezeu pentru slujirea sanctuarului. Această alegere nu este întemeiată pe merite morale sau prestigiu ereditar, ci pe un act de zel religios manifestat în contextul crizei idolatrice de la poalele Sinaiului (Exod 32:25–29). Prin răspunsul prompt la chemarea lui Moise – Cine este de partea Domnului, să vină la mine! – leviții primesc o misiune sângeroasă, dar restauratoare, devenind astfel consacrați pentru slujirea divină. Dumnezeu îi instituie ca înlocuitori ai întâilor născuți ai lui Israel, darul Său pentru Sine (Numeri 3:12–13), conferindu-le un rol de mijlocire și protecție a spațiului sacru.

Această consacrare transformă o istorie de vină într-o vocație sacerdotală. În această cheie, ierarhia sacramentală nu este o ierarhie a privilegiilor, ci a slujirii și responsabilității. Preoția nu este o moștenire automată, ci un dar condiționat de fidelitate, consacrare și puritate rituală. Tocmai de aceea, în ciuda caracterului ereditar al preoției aaronitice, Biblia consemnează multiple cazuri de sancțiune divină împotriva abuzului sau profanării slujirii (cf. Nadab și Abihu – Levitic 10; Core și răzvrătirea sa – Numeri 16). Astfel, autoritatea sacră este întotdeauna subordonată voinței divine și reglementărilor legământului.

Prin contrast, sistemele ierarhice de tip castic – așa cum sunt descrise în textele brahmanice (Rigveda, Manusmṛti, etc.) – se definesc prin imuabilitate socială și sacralizarea diferenței de naștere. În viziunea hindusă, structura societății este reflectarea ordinii cosmice (ṛta), în care fiecare varna (castă majoră) își are locul predestinat. Brahmanii, clasa sacerdotală, sunt considerați născuți din gura lui Brahma, în timp ce kshatriya (războinicii), vaishya (negustorii) și shudra (slujitorii) provin din alte părți ale trupului divin. Acest mit cosmogonic este un instrument de legitimare a unui sistem închis, în care mobilitatea spirituală este sever limitată, iar slujirea religioasă este apanajul unei elite ereditare, indiferent de vocația sau sfințenia personală.

Prin urmare, în hinduism, statutul de preot nu este dobândit prin consacrare sau chemare, ci este înăscut, înrădăcinat într-o ordine metafizică fixă. În schimb, în tradiția biblică, chiar și descendenții lui Aaron pot fi excluși din slujire pentru impietate (cf. Levitic 21), iar consacrarea implică un ritual de inițiere, sfințire și responsabilizare în fața întregului popor. Astfel, preoția veterotestamentară păstrează un caracter funcțional și teologic, nu ontologic. Ea se definește prin slujire (עבד, avad) și păzire (שמר, shamar) – termeni care descriu acțiunile preoților și leviților în raport cu sanctuarul, dar care trimit, în mod simbolic, și la mandatul lui Adam în Grădina Edenului (Geneza 2:15). Ierarhia sacramentală este, așadar, o restaurare a funcției paradisiace de preot al creației, iar nu o dominație religioasă înăscută.

Această diferență este amplificată în Noul Testament, unde ierarhia capătă o dimensiune eshatologică. Hristos este Marele Arhiereu, nu în virtutea unui sânge levitic, ci prin consacrare veșnică după rânduiala lui Melchisedec (Evrei 5:6). În El, preoția este restaurată și transfigurată: nu mai este legată de sânge și genealogie, ci de harul divin, jertfă și slujire mântuitoare. Apostolii, la rândul lor, sunt chemați, trimiși și investiți prin Duhul Sfânt, iar hirotonia creștină devine continuarea acestei ierarhii sacramentale a Duhului.

Chiar dacă Biserica păstrează o ierarhie vizibilă, ea nu este una de tip social, ci una teologică: episcopii, preoții și diaconii nu formează o clasă superioară, ci un organism de slujire, în cadrul unei preoții regale universale (1 Petru 2:9), în care fiecare credincios este chemat să aducă jertfa lauda, rugăciunea și sfințirea propriei vieți. Distincția dintre slujirea sacramentală a clerului și preoția spirituală a credincioșilor nu implică o opoziție ierarhică, ci o complementaritate în Duh.

Obiectivele principale ale tezei:

- Clarificarea sensului teologic al ierarhiei sacramentale în contextul revelației biblice și al tradiției creștine;
- Identificarea și explicarea fundamentelor scripturistice ale ierarhiei levitice și ale preoției aaronitice în Vechiul Testament;
- Analiza structurii și funcției preoției levitice ca realitate teologică și liturgică, în raport cu sfințenia spațiului și a comunității;

- Evidențierea dimensiunii harice, vocaționale și slujitoare a ierarhiei sacramentale în contrast cu determinismul ontologic al sistemelor de caste;
- Înțelegerea transformării ierarhiei sacerdotale în Noul Legământ prin Hristos, Marele Arhiereu, și instituirea unei preoții pnevmatice și eshatologice;
- Compararea modelului biblic de ierarhie sacramentală cu structurile religioase ale hinduismului și ale altor religii cu organizare castică;
- Examinarea implicațiilor liturgice, antropologice și ecleziologice ale preoției în viața poporului lui Dumnezeu;
- Promovarea unei viziuni integratoare asupra ierarhiei bisericești ca expresie a slujirii, nu a dominației, în lumina tradiției patristice și a modelului hristologic;
- Clarificarea rolului ierarhiei sacramentale în păstrarea unității, autenticității și continuității cultului divin;
- Facilitarea înțelegerii rolului ierarhiei în viața duhovnicească a Bisericii și în actualizarea prezenței lui Hristos în lume prin lucrarea harului.

Originalitatea acestei cercetări rezidă în abordarea integratoare, comparativă și profund teologică a ierarhiei sacramentale, în contextul unei reflecții asupra diferenței fundamentale dintre structura sacerdotală revelată în Scriptura iudeo-creștină și sistemele ierarhice de tip castic întâlnite în alte religii, în special în hinduism. Lucrarea aduce o contribuție semnificativă la clarificarea naturii și funcției ierarhiei în viața poporului lui Dumnezeu, depășind cadrele tradiționale de interpretare care tratează ierarhia fie exclusiv în termeni instituționali, fie doar în registre dogmatice sau istorice.

Prin aprofundarea raportului dintre alegerea divină, consacrarea misionară și slujirea sacerdotală în cadrul revelației biblice, cercetarea propune o viziune coerentă asupra ierarhiei ca realitate teandrică și soteriologică. În contrast cu ideologia casteistă, în care ierarhia este determinată de statutul social ereditar și de mituri cosmogonice, ierarhia sacramentală este prezentată ca expresie a harului, a responsabilității liturgice și a vocației de mijlocire între Dumnezeu și popor. Astfel, studiul demontează tendințele de asimilare simplistă a preoției biblice cu alte forme religioase de autoritate, demonstrând unicitatea paradigmei iudeo-creștine.

Un element de noutate constă în accentul pus pe analiza genezei ierarhiei levitice dintr-o perspectivă teologică și tipologică, care valorifică atât complexitatea istorică a figurii lui Levi și a tribului său, cât și dimensiunea hristologică a preoției din Noul Legământ. În acest

sens, cercetarea propune o lectură simultan exegetică, simbolică și ecleziologică a consacrării sacerdotale, ca act de restaurare spirituală și ca imagine a lucrării Arhiereului Hristos în Biserică.

În mod particular, lucrarea oferă o contribuție inedită prin articularea unei comparații sistematice între ierarhia sacramentală biblică și structurile de castă religioasă, subliniind nu doar diferențele teologice, ci și implicațiile antropologice și pastorale ale acestor modele. Această abordare este relevantă într-un context în care Biserica este adesea chemată să-și justifice structura ierarhică în fața provocărilor ideologice moderne, precum egalitarismul radical, secularismul sau confuziile privind autoritatea spirituală.

Prin îmbinarea cercetării biblice cu reflecția teologică și comparativă, lucrarea deschide perspective noi asupra modului în care ierarhia sacramentală poate fi înțeleasă, valorizată și apărută în contextul unei ecleziologii ortodoxe fidele Tradiției, dar conștiente de provocările contemporane. Studiul demonstrează că ierarhia, în viziunea creștină, nu este un instrument de putere, ci o formă de slujire liturgică și mijlocire soteriologică, întemeiată pe modelul hristic al coborârii, jertfei și comuniunii.

Astfel, originalitatea cercetării nu constă doar în tratarea temei într-un cadru mai larg și interdisciplinar, ci și în propunerea unei viziuni teologice coerente, capabile să fundamenteze revalorizarea ierarhiei ca element constitutiv al vieții bisericești și ca răspuns profetic la criza autorității spirituale în lumea contemporană.

Prezentul studiu își propune să evidențieze relevanța teologică, ecleziologică și spirituală a ierarhiei sacramentale în contextul tradiției biblice și al vieții Bisericii, într-o epocă marcată de relativism axiologic, contestarea autorității religioase și diluarea vocației sacerdotale. Într-o societate în care ierarhiile sunt adesea percepute ca instrumente de opresiune sau de dominație socială, este cu atât mai necesară o întoarcere la sensul original, haric și slujitor al ierarhiei în Trupul lui Hristos. Redescoperirea funcției teologice a preoției ca lucrare de mijlocire, de sfințire și de păstrare a comuniunii cu Dumnezeu devine, astfel, o condiție fundamentală pentru menținerea echilibrului duhovnicesc, dogmatic și liturgic al Bisericii.

Studiul urmărește:

- să analizeze rolul și temeiurile ierarhiei sacramentale în Vechiul și Noul Legământ, cu accent pe vocația levitică și pe preoția hristică desăvârșită;

- să evidențieze contrastul teologic, antropologic și liturgic dintre ierarhia biblică și sistemele religioase de tip castic, promovând o înțelegere harică a autorității ecleziale;
- să reafirme caracterul pnevmatologic, eshatologic și slujitor al ierarhiei bisericești, în contextul unei culturi dominată de individualism, egalitarism și secularizare;
- să clarifice misiunea pastorală și sacramentală a ierarhiei ca structură constitutivă a Bisericii, nu ca simplă organizare administrativă;
- să ofere un cadru teologic coerent pentru apărarea legitimității și necesității preoției în fața noilor ideologii care relativizează vocația, diferența și consacrarea.

În acest sens, studiul dorește să reafirme că ierarhia sacramentală nu este o convenție istorică sau un privilegiu social, ci o structură instituțională transfigurată, instituită de Dumnezeu pentru zidirea, sfințirea și păstoria Trupului lui Hristos. Actualitatea cercetării derivă din nevoia urgentă de a răspunde, cu discernământ teologic și fidelitate față de Tradiție, provocărilor contemporane legate de autoritate, slujire și identitate spirituală, arătând că adevărata ierarhie eclezială nu înrobește, ci eliberează prin harul slujirii, în chipul smerit și jertfelnic al Arhiereului veșnic, Hristos Domnul.

Importanța prezentului demers euristic constă în explorarea comparativă și teologică a unei teme centrale pentru identitatea și misiunea Bisericii: ierarhia sacramentală în lumina revelației biblice, în contrast cu sistemele de ierarhizare religioasă de tip castic, specifice altor tradiții spirituale, în special hinduismului. Cercetarea se impune ca necesară într-un context în care, pe fondul globalizării culturale și al relativismului religios, se face tot mai frecvent confuzia între autoritatea spirituală harică – caracteristică Tradiției iudeo-creștine – și formele de putere religioasă moștenite, închise și inegalitare, precum cele întâlnite în sistemele de caste.

În hinduism, sistemul de caste (varṇa) presupune o stratificare ontologică a societății, întemeiată pe o ordine mitico-cosmică imuabilă, în care funcțiile religioase și sociale sunt determinate de naștere și sunt închise vocației individuale sau harului personal. Astfel, statutul de brahman, purtătorul funcției sacerdotale, nu este dobândit prin alegere, chemare sau sfințenie, ci este rezervat celor născuți într-o anumită castă, independent de dispoziția morală sau de fidelitatea religioasă. Această sacralizare a inegalității sociale, perpetuată prin tradiții, texte și practici rituale, contrastează fundamental cu ethosul ierarhiei biblice, care are la bază un raport viu, personal și liber între Dumnezeu și omul chemat la slujire.

În acest sens, lucrarea de față propune o reevaluare teologică a naturii ierarhiei, evidențiind faptul că ierarhia sacramentală în tradiția biblică nu este expresia unei dominații

religioase sau a unui privilegiu ereditar, ci a unei chemări la slujire, consacrată prin har și orientată eshatologic. În Vechiul Testament, seminția lui Levi nu primește preoția ca moștenire de sânge, ci ca răspuns la fidelitatea manifestată față de Dumnezeu în momente de criză, iar chiar și în cadrul acestei seminții, accesul la slujire este condiționat de curăție, consacrare și ascultare. Mai mult, Epistola către Evrei revelează că preoția desăvârșită se realizează în Hristos, după rânduiala lui Melchisedec – o preoție fără genealogie, fără succesiune ereditară, dar întemeiată pe veșnicia Fiului lui Dumnezeu și pe jertfa Sa unică.

Demersul euristic devine cu atât mai necesar cu cât diferențele fundamentale dintre cele două paradigme – sacramentală și castică – sunt adesea ignorate în mediul academic sau distorsionate în discursul interreligios. În mod special, studiul de față își asumă responsabilitatea de a clarifica implicațiile antropologice și soteriologice ale acestor diferențe: dacă în sistemele de caste vocația religioasă este limitată unui grup închis, în revelația biblică, orice chemare la slujire implică responsabilitate, alegere liberă și deschidere universală spre sfințenie.

În plus, cercetarea are o miză pastorală și apologetică actuală. Într-o epocă în care discursurile egalitariste tind să respingă orice formă de ierarhie religioasă, identificând-o cu opresiunea, este vital să se recupereze înțelesul original, hristologic și pnevmatologic al autorității în Biserică. Ierarhia sacramentală nu este o ierarhie de putere, ci una de slujire, o ordine care reproduce, în plan eclezial, lucrarea de mijlocire a lui Hristos și comuniunea în Duhul Sfânt.

Prin urmare, importanța acestui demers euristic constă în faptul că el nu doar identifică diferențele dintre două modele teologice și sociale de autoritate religioasă, ci oferă și un cadru pentru reinterpretarea și reafirmarea ierarhiei sacramentale ca realitate harică, necesară pentru unitatea, sfințirea și misiunea Bisericii în lumea de astăzi. În loc să fie respinsă sub presiunea ideologiilor contemporane, ierarhia eclezială, înțeleasă corect, se dovedește a fi una dintre cele mai profunde expresii ale comuniunii, responsabilității și iubirii în Trupul lui Hristos.

Primul capitol al acestei lucrări, intitulat Fundamentele scripturistice ale ierarhiei sacramentale în tradiția creștină, este organizat în mai multe secțiuni tematice, după cum urmează: Casta levitică și structura ierarhică a cultului în Israelul biblic, Contextul socio-istoric al perioadei patriarhale, Exodul și constituirea identității religioase israelite, Leviții – categorie sacerdotală cu rol cultic și funcții militare în Israelul antic, Geneza preoției levitice: Relectura rolului lui Levi în lumina Genezei 34, Dimensiunea teologică a ierarhiei sacramentale în

perspectiva Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți, Preoția în Vechiul Testament, Preoția în Noul Testament, Sfânta Taină a Preoției în învățătura patristică, Hristos – Marele Arhiereu după rânduiala lui Melchisedec și izvor al preoției sacramentale, Cele trei dimensiuni ale slujirii arhieresti a lui Hristos, Jertfa arhierescă a lui Hristos și restaurarea comuniunii teandrice în Biserică, precum și o secțiune finală de concluzii.

Demersul exegetic și teologic realizat în acest capitol vizează o analiză comprehensivă a temei ierarhiei sacramentale în tradiția creștină, urmărind fundamentele acesteia în revelația scripturistică. Începând cu perioada Vechiului Testament și culminând cu împlinirea ei în Hristos, studiul reliefează că structura ierarhică a slujirii sacre nu este rezultatul unei evoluții istorice contingente, ci o realitate cu vocație ontologică, izvorâtă din dinamica legământului și din caracterul sacramental al manifestării divine în istorie.

Instituirea preoției levitice, așa cum este prezentată în cărțile Pentateuhului, exprimă un proces de sacralizare a autorității religioase, care transcende simpla funcționalitate ritualică. Leviții, consacrați în urma unui act radical de fidelitate față de exigențele sfințeniei divine (cf. Exod 32), au fost chemați să-I slujească Domnului într-un raport exclusiv teocentric, fără a primi moștenire pământească. În acest sens, Dumnezeu Însuși devine moștenirea lor (cf. Deuteronom 10,9; Iosua 13,33), oferind un model paradigmatic de slujire prefigurativă pentru preoția Noului Legământ – o preoție lipsită de posesii materiale, dar purtătoare de autoritate sacramentală.

În același registru, analiza tipologică a genezei tribului lui Levi – marcată inițial de un act de violență (Geneza 34) și transformată ulterior în consacrare (Numeri 3) – oferă un cadru hermeneutic esențial pentru înțelegerea teologiei răscumpărării. În economia mântuirii, Dumnezeu nu consacră ceea ce este fără vină, ci transfigurează ceea ce este pătat de vinovăție, convertind istoria căderii într-o chemare sacramentală. În persoana lui Moise, fiul lui Levi, se conturează astfel prototipul mediatorului între Dumnezeu și popor – unificând în sine funcțiile de profet, legislator și preot într-o slujire de tip teandric.

Instituția Marelui Preot, în cadrul Vechiului Testament, reprezintă vârful ierarhiei levitice și își dobândește adevărata profunzime teologică în lumina tipologică oferită de Noul Testament. Intrarea anuală a Marelui Preot în Sfânta Sfintelor (Levitic 16) nu are doar un caracter ritualic, ci anticipează taina intrării lui Hristos în Sfânta Sfintelor cea nefăcută de mână omenească (Evrei 9,11-12), unde Se oferă pe Sine ca jertfă unică, desăvârșită și eternă. Astfel,

preoția aaronică, deși limitată în timp și spațiu, devine *umbra* unei realități superioare, împlinite deplin în persoana lui Hristos – Arhiereul veșnic (Evrei 7,17), Care nu are nevoie de succesiune.

Această depășire a vechii economii sacerdotale nu presupune anularea sa, ci desăvârșirea ei, conform cuvintelor Mântuitorului: *N-am venit să stric, ci să împlinesc* (Matei 5,17). Noul Legământ nu abrogă structura ierarhică, ci o transfigurează. Biserica, în calitatea ei de Trup tainic al lui Hristos, este constituită ca realitate ierarhică pnevmatologică, în care ierarhia sacramentală își întemeiază legitimitatea nu pe o descentralizare carismatică, ci pe continuitatea apostolică, hirotonia canonică și comuniunea eclezială. Hirotonia, în acest sens, nu este o simplă delegare funcțională, ci un act ontologic de epicleză, prin care slujitorul devine *chip viu* al lui Hristos, Cel Care lucrează în mod nevăzut, dar real, prin El.

Prin urmare, ierarhia sacramentală, așa cum este revelată în Vechiul Testament și desăvârșită în Hristos, nu poate fi înțeleasă corect decât în cadrul unei teologii integratoare, care împletește dimensiunea istorică, tipologică, liturgică și eshatologică a slujirii sacerdotale. Ignorarea acestor dimensiuni riscă să conducă la o banalizare a însăși tainei prezenței lui Dumnezeu în lume – o prezență mediată prin slujirea sacramentală a Bisericii, care se fundamentează pe o chemare divină, o consacrare apostolică și o comuniune eclezială vie.

Cel de-al doilea capitol, intitulat Dinamica ierarhiei de castă în context religios: obstacol în realizarea slujirii universale, se structurează pe un ansamblu coerent de secțiuni tematice, fiecare vizând investigarea critică a modului în care sistemele ierarhice religioase tradiționale condiționează, constrâng sau chiar inhibă actualizarea unei slujiri religioase cu vocație universală. Demersul analitic urmează un traseu comparativ și interdisciplinar, explorând tradițiile religioase indiene și sud-asiatice în relație cu modelul ierarhiei sacramentale din creștinismul ortodox. Secțiunile cuprind: Structura ierarhic-religioasă a castelor în Hinduism, Preoția brahmăna – clasă sacerdotală și autoritate spirituală în cadrul hinduismului, Legea karmică și structura societății hinduse: caste și puritate rituală, Misticismul hindus și mișcarea Sri Chinmoy: traiectorii spirituale în epoca globalizării, Meditația transcendentă: fundamente doctrinare și dimensiuni practice, Mișcarea Hare Krishna, Ananda Marga și reinterpretările tantrice ale tradiției, Sahaja Yoga – teologia *mamei divine* și formele contemporane de devoțiune, Mișcările Maharaj Ji – între mesianism și neohinduism, Budismul și jainismul între reflexul castal și afirmarea unei etici a slujirii, Legitimitatea funcției Vajrācārya: între exigențele soteriologice și statutul ritual ereditar, Primatul ritualului asupra doctrinei în budismul newar, Unități mistice și ierarhii sociale: despre

ambiguitatea caste în sikhism, Riturile de trecere în viziunea codificării Sikh Rahit Maryada, Dimensiunea universală a slujirii ecleziale în ierarhia sacramentală ortodoxă, și Concluzii de capitol.

Analiza acestui capitol urmărește depășirea unei simple descrieri descriptive a structurilor religioase ierarhice, în favoarea unei evaluări critice privind potențialul lor de a susține sau de a împiedica afirmarea unei slujiri religioase cu caracter participativ, inclusiv și universalist. În acest sens, ierarhia religioasă nu este înțeleasă ca un simplu artefact socio-cultural, ci ca expresie instituționalizată a unor concepții teologice, antropologice și soteriologice profunde, cu implicații directe asupra configurării accesului individului la sacru și la comuniunea cu divinitatea.

În hinduism, sistemul varna-jāti se prezintă drept o formă paradigmatică de instituționalizare a diferenței ontologice, în care accesul la sacru revelat este reglementat în mod rigid de condiția ereditară. Fundamentele sale mitologice (cf. Purusha Sukta), codificările sale juridico-religioase (Manusmṛti și alte dharmaśāstra), precum și mecanismele de puritate rituală și excluziune socială care îl susțin, conturează o antropologie religioasă profund ierarhizată, în care nu vocația sau conștiința, ci nașterea determină posibilitatea slujirii. Preoția brahmanică, în acest cadru, funcționează ca o castă sacerdotală ereditară, conservatoare și autoreferențială, care legitimează teologic inegalitatea și monopolizează accesul la sacru instituționalizat.

Sikhismul, religie emergentă la confluența tradițiilor hindusă și islamică, enunță cu fermitate egalitatea fundamentală a tuturor ființelor în fața divinității unice (Ik Onkar). Cu toate acestea, dinamica sa istorică și socială relevă persistente mecanisme de diferențiere simbolică și replieri identitare, care au condus la rearticularea unor distincții de tip castal, în pofida discursului egalitar oficial. Sikh Rahit Maryada, codul normativ sikh, exprimă idealul slujirii universale și neierarhizate, dar aplicarea sa rămâne parțială în anumite contexte comunitare, revelând dificultatea dislocării complete a imaginarului religios structurat pe diferență.

În opoziție față de aceste modele tradiționaliste sau reformatoare, ierarhia sacramentală a Bisericii Ortodoxe se întemeiază pe principiul harului divin și pe vocația liber asumată, excluzând orice determinism ereditar sau apartenență de castă. Aici, ierarhia nu implică dominație, ci slujire kenotică, în numele lui Hristos, cap al Bisericii. Vocația preoțească este validată sacramental și exercitată în mod sinergic, în contextul unei comunități euharistice,

unde fiecare slujitor participă la economia mântuirii fără a revendica exclusivitate sau superioritate ontologică.

Astfel, demersul acestui capitol evidențiază limitele istorice și doctrinare ale sistemelor religioase de tip castal în promovarea unei slujiri cu caracter universal și deschis, și propune, în contrapartidă, modelul ortodox al ierarhiei sacramentale drept o expresie coerentă și funcțională a slujirii ecleziale întru comuniune, participare și transfigurare.

Capitolul al treilea, intitulat Structura ierarhiei-sacramentale a bisericii ortodoxe ca manifestare a vocației sale universale de slujire, include următoarele subcapitole: Determinanți socio-istorici ai accesului la cler în tradiția ortodoxă: între vocație harică și interferențe extrinseci, Criterii corporale și simbolismul fizicității în evaluarea candidaților la slujirea liturgică, Fundamentul religios al chemării preoțești: discernământ spiritual, evlavie și consacrare teandrică, Exigențele etice ale preoției: integritatea morală ca premisă ontologică a slujirii sacramentale, Formarea intelectuală a clerului: competență teologică, cultură generală și autoritate învățătoarească, Statutul canonic al clerului între căsătorie și celibat: o lectură ecleziologică asupra treptelor ierarhiei sacramentale, Slujirea sacerdotală în Biserica Ortodoxă: funcții sacramentale, îndatoriri canonice și responsabilitate eclezială, Ascultarea eclezială și ordinea canonică: expresii ale comuniunii harice în structura ierarhică, Regimul sancțiunilor disciplinare în clerul ortodox: între integritatea slujirii și protejarea comuniunii, Abateri doctrinare și ruptura de comuniune: apostazia, erezia și schisma ca amenințări ale unității sacramentale, Compromiterea etică a slujirii: păcate personale și acte de subminare a autorității harice, Concluzii de capitol.

În viziunea ortodoxă, ierarhia sacramentală nu poate fi redusă la o construcție instituțională contingentei istorice, ci se constituie ca o realitate ontologică întemeiată pe revelația dumnezeiască, transmisă și actualizată prin Tradiția apostolică și viețuirea eclesială a Bisericii. Această ierarhie reflectă o teologie a slujirii ca participare reală și activă la preoția unică și veșnică a lui Hristos, exercitată prin Duhul Sfânt în cadrul trupului mistic al Bisericii.

Structura ierarhică – alcătuită din treptele diaconiei, prezbiteratului și episcopatului – nu reprezintă o stratificare de tip administrativ sau o ierarhie de putere lumească, ci o organizare sacramentală prin care harul divin este împărtășit în mod ordonat și sinergic. Fiecare treaptă își exercită slujirea în relație dinamică cu celelalte, în vederea edificării Trupului lui Hristos și a împlinirii lucrării soteriologice a Bisericii în lume.

Accesul la ierarhia clericală presupune o chemare autentică din partea lui Dumnezeu, confirmată de Biserică printr-un proces riguros de discernământ spiritual și teologic. Se exclude, prin urmare, orice criteriu de ordin socio-politic, economic sau conjunctural care ar putea afecta caracterul haric al vocației. Condițiile de eligibilitate pentru slujirea clericală sunt de natură duhovnicească și implică maturitate spirituală, integritate morală, competență teologică și o disponibilitate reală pentru jertfă pastorală.

Această înțelegere a ierarhiei transcende dualismul între sacru și profan, între individual și instituțional, și oferă o sinteză între fidelitatea față de Tradiție și dinamismul lucrării Duhului în timp. În acest cadru, autoritatea clericală nu derivă dintr-o delegare umană, ci din participarea reală la lucrarea sacramentală a lui Hristos, fundamentată pe hirotonia apostolică și exercitată în comuniune cu întregul corp eclesial.

În concluzie, ierarhia sacramentală a Bisericii Ortodoxe nu reprezintă un simplu mecanism instituțional, ci o formă ontologică și harică de întrupare a slujirii divine în istorie. Ea este locul în care chemarea divină, consacrarea prin har, fidelitatea față de adevărul revelat și responsabilitatea pastorală converg într-o formă vizibilă de slujire eclezială, orientată spre mântuirea lumii și spre comuniunea eshatologică a creației cu Dumnezeu.

Cel de-al patrulea capitol, intitulat Dimensiuni teologice și sociale ale ierarhiei religioase: ierarhia sacramentală ortodoxă în contextul îngrijirii bătrânilor și bolnavilor. Metode și mijloace didactice, propune o analiză amplă și multidimensională a modului în care ierarhia bisericească ortodoxă răspunde, în mod teologic și pastoral, nevoilor persoanelor vârstnice și suferinde. Structura acestui capitol este articulată în jurul unor subcapitole tematice, precum: fundamentele scripturale ale slujirii ierarhice în contextul asistenței acordate celor bolnavi și vârstnici; dimensiunea pastorală a îndrumărilor pauline privind misiunea slujitorului bisericesc; teologia biblică a responsabilității comunitare față de cei aflați în suferință; evoluția istorică a implicării eclesiale în îngrijirea bolnavilor; tradițiile locale de asistență religioasă și socială din spațiul moldav; activitatea social-filantropică a Mănăstirii Neamț ca model de implicare eclesială; viziuni patristice privind slujirea bolnavilor ca vocație a ierarhiei sacramentale; dimensiunea liturgic-comunitară a milosteniei în Didahia Apostolilor; principiile pastorale regăsite în Constituțiile Sfinților Apostoli; etosul slujirii bolnavilor în tradiția ascetică a Părinților Patericului; instituții ecleziale de asistență și îngrijire; rolul pastorației bolnavilor între actul sacramental și misiunea terapeutică; modele hristologice și hagiografice de slujire; exigențele teologiei misionare contemporane în pastorația persoanelor

vârstnice; vizita pastorală ca manifestare a prezenței ierarhice personalizate; reacțiile pastorale ale ierarhiei în contextul crizei pandemice; studii de caz teologice privind îngrijirea bolnavilor; parteneriatul dintre Biserică și sistemul medical în contextul actual și, în final, concluziile capitolului.

În cadrul acestui demers, ierarhia sacramentală ortodoxă este prezentată ca fiind organic integrată în lucrarea pastorală de îngrijire a celor bolnavi și vârstnici, nu ca o simplă expresie a filantropiei creștine, ci ca parte integrantă a eclesiologiei ortodoxe, în care Biserica este înțeleasă ca Trup tainic al lui Hristos și ca spital duhovnicesc, destinat vindecării integrale a ființei umane. Astfel, grija pentru bolnavi nu trebuie redusă la un act de compasiune umană sau la un serviciu de asistență socială, ci trebuie recunoscută ca o continuare a lucrării mântuitoare a lui Hristos – Doctorul sufletelor și al trupurilor – în istoria Bisericii.

Acest caracter hristologic al slujirii este întemeiat pe o bază scripturală solidă, reflectată în multiple pasaje din Evanghелиi, epistolele pauline și Faptele Apostolilor, care evidențiază că îngrijirea celor suferinzi reprezintă o dimensiune constitutivă a misiunii bisericești, izvorâtă din porunca iubirii aproapelui și întrupată în exemplul viu al Mântuitorului. Hristos nu doar a predicat venirea Împărăției lui Dumnezeu, ci a înfăptuit-o concret prin vindecări, restaurări existențiale și sprijin acordat celor marginalizați sau copleșiți de suferință. Acest model este asumat și transmis apostolic, devenind normativ pentru lucrarea pastorală a Bisericii, în special în fața vulnerabilităților biologice, psihologice și spirituale ale omului.

Pe de altă parte, analiza dimensiunii patristice, liturgice și canonice a slujirii bolnavilor arată că Tradiția Bisericii, începând cu texte precum Didahia sau Constituțiile Apostolice și continuând cu scrierile marilor Părinți ai deșertului sau ale Sfântului Vasile cel Mare, nu cunoaște o separație între viața liturgică și misiunea social-duhovnicească. Dimpotrivă, milostenia, îngrijirea celor suferinzi, vizita pastorală, spovedania și Sfânta Împărtășanie sunt expresii ale unei antropologii eclesiale în care omul este chemat la îndumnezeire în comuniune, prin participarea la viața harică a Bisericii. În această viziune, slujirea celor bolnavi este ridicată la rangul unei vocații teandrice, în care preotul nu este doar administrator al tainelor, ci devine canal al harului, martor al suferinței și agent al restaurării ontologice a persoanei.

Prin urmare, capitolul aduce în prim-plan nu doar o radiografie teologică a pastorației celor bolnavi și vârstnici, ci și o reafirmare a rolului ierarhiei sacramentale ca mijloc esențial de transfigurare spirituală și de solidaritate eclesială concretă. Ierarhul și preotul nu doar

vizitează bolnavul, ci îl însoțesc în drumul său existențial, făcând vizibilă prezența lui Hristos Cel Răstignit și Înviat în inima suferinței umane. Astfel, dimensiunea sacramentală a ierarhiei nu este o realitate abstractă, ci se concretizează în gesturi de vindecare, comuniune și speranță, devenind icoană vie a slujirii divine în lume.

Concluzii

Instituția preoției, așa cum este revelată în Sfânta Scriptură, reprezintă o realitate teologică fundamentală pentru înțelegerea relației dintre Dumnezeu și om. Prezentul studiu a oferit o analiză amplă a structurii ierarhice și sacramentale a slujirii preoțești în cadrul Vechiului și Noului Legământ, evidențiind atât continuitățile, cât și diferențele care marchează această tradiție. Printr-o abordare exegetică, istorică și dogmatică, s-a demonstrat că preoția din Vechiul Testament, în special în formele ei levitice și aaronitice, nu este o instituție izolată sau întâmplătoare, ci face parte integrantă din economia divină a mântuirii, având o orientare eshatologică spre desăvârșirea harului în Hristos.

În prima parte a lucrării, s-a subliniat rolul esențial al preoției în structura religioasă a Israelului antic. Consacrarea seminției lui Levi, marcată de episodul judecății asupra idolatriei (Exod 32), a reprezentat un moment definitoriu în delimitarea funcțiilor sacerdotale. Această consacrare s-a însoțit de o teologie a renunțării la moștenirea pământească, care nu exprimă o pierdere, ci o deplină binecuvântare: Domnul este moștenirea lor (Deut 10,9). Neavând o moștenire teritorială, leviții erau răspândiți simbolic în mijlocul poporului, devenind prezențe sacre menite să asigure unitatea spirituală a triburilor israelite.

Un alt aspect teologic important este relația dintre genealogie, păcat și chemare. Deși Levi este condamnat în Geneza 49 de către tatăl său pentru fapta violentă comisă la Sihem, prin lucrarea harului, această condamnare devine începutul unei slujiri sfinte. Această transformare a blestemului în binecuvântare reflectă logica pascală a întregii revelații: moartea aduce viață, iar ceea ce era rușinos este transformat și asumat. Această temă este amplificată în figura lui Moise, fiul lui Levi, care întrunește în sine rolurile de profet, legislator, conducător, mediator și întemeietor al cultului.

Astfel, preoția levitică trebuie privită nu doar ca o funcție juridico-cultică, ci ca o vocație spirituală dedicată păzirii sfințeniei. Leviții, asemenea lui Adam în Grădina Edenului,

sunt chemați să păzească și să slujească sanctuarul, devenind gardienii prezenței lui Dumnezeu. Această continuitate între grija pentru Eden și slujirea Templului susține ideea unui arhetip sacerdotal original, în care omul este creat pentru comuniunea liturgică cu Dumnezeu.

Această dimensiune teologică devine cheia înțelegerii felului în care Vechiul Testament pregătește și prefigurează preoția desăvârșită a lui Hristos. Autorul Epistolei către Evrei dezvoltă această paralelă cu rigurozitate, contrastând preoția mozaică — temporară, imperfectă și repetitivă — cu cea a lui Hristos — veșnică, unică și eficace. Dacă preoții Vechiului Legământ aduceau jertfe pentru sine și pentru popor, Marele Arhiereu Hristos Se jertfește pe Sine, realizând o ispășire definitivă în templul ceresc. Funcția de mijlocire a preoției vechi este astfel preluată și împlinită de o persoană divino-umană, a cărei autoritate nu derivă din genealogie, ci din rânduiala veșnică a lui Melchisedec.

Această *rânduială* reprezintă o noțiune-cheie în hermeneutica preoției, exprimând ruptura dintre instituția cultică temporară și vocația ontologică a Fiului lui Dumnezeu. Hristos nu este preot pentru că ar aparține seminției lui Levi, ci pentru că este Fiul lui Dumnezeu (Evrei 7,3), fără început și fără sfârșit. El nu moștenește preoția, ci o instituie; nu repetă jertfele, ci aduce o jertfă unică; nu intră într-un sanctuar creat de om, ci într-unul ceresc. Astfel, prin această transformare, ciclul tipologic al Vechiului Testament se încheie, iar dimensiunea eshatologică a Noului Legământ se deschide.

Totuși, ierarhia sacramentală a Bisericii nu se desprinde de modelul veterotestamentar, ci îl integrează și îl desăvârșește în lumina harului. Preoția creștină, instituită prin hirotonie și structurată ierarhic (episcop, preot, diacon), păstrează principiul medierii, dar îl ancorează în lucrarea unică a lui Hristos. Slujitorii altarului nu sunt succesorii lui Aaron, ci administratori ai tainelor divine, reprezentanți ai lui Hristos în comunitate, slujind în persona Christi. Ei nu aduc jertfe de sânge, ci reactualizează euharistic jertfa unică a Mântuitorului, făcând prezent, în mod nevăzut dar real, Trupul și Sângele Domnului.

În acest context, continuitatea dintre Vechiul și Noul Legământ nu înseamnă simplă imitare, ci transfigurare. Legea veche este împlinită, nu abrogată; cultul vechi este desăvârșit, nu abandonat; preoția veche este asumată, nu respinsă. În centrul acestei teologii stă Hristos — Arhiereul și Jertfa, Sanctuarul și Legământul, Cuvântul și Prezența — iar în jurul Lui, Biserica se organizează ca un trup ierarhic, în care fiecare membru are un rol precis, iar slujirea sacramentală devine o lucrare a dăruirii și comuniunii, nu a puterii.

Având în vedere aceste reflecții, este necesară o reevaluare a funcției ierarhice, nu ca formă de autoritate, ci ca spațiu al responsabilității și al comuniunii. În tradiția ortodoxă, ierarhia sacramentală este expresia vizibilă a sinodalității Bisericii, garant al unității și al transmiterii neîntrerupte a harului. Episcopul, urmaș al apostolilor și slujitor al Cuvântului, păstrează învățătura și păstorește comunitatea, preotul, ca împreună-slujitor, este icoană vie a lui Hristos în parohia sa, iar diaconul simbolizează slujirea umilă în lume și grija pentru cei marginalizați.

În această structură spirituală, fiecare treaptă ierarhică nu doar reproduce o funcție veche, ci o actualizează în lumina Învierii. Leviții care păzeau sanctuarul devin păstori credincioșilor; preoții care aduceau jertfe devin slujitorii Euharistiei; Marele Preot devine modelul suprem în persoana lui Hristos. Astfel, preoția dobândește o dublă dimensiune: anamnetică, ca rememorare a unui model original, și profetică, ca anticipare a Împărăției lui Dumnezeu.

În final, legitimitatea și autoritatea slujirii preoțești nu provin din originea umană, ci din chemarea divină. Preotul adevărat nu este ales de oameni, ci rânduit de Dumnezeu. El nu este stăpânul altarului, ci slujitorul lui Hristos; nu posedă harul, ci îl comunică; nu se înalță pe sine, ci se jertfește pentru ceilalți. Într-o lume adesea secularizată, unde ierarhia poate fi percepută ca o structură de putere, Biserica este chemată să reafirme vocația sacerdotală ca slujire smerită și responsabilă, ca dăruire de sine și reflectare a harului divin.

Astfel, revenind la originile sale, putem spune că istoria preoției nu este povestea unei funcții instituționale, ci a unei relații: între Dumnezeu și om, între sfințenie și comunitate, între har și libertate. De la Levi la Hristos, de la Tabernacol la Euharistie, de la sânge la Duh, ierarhia preoțească rămâne manifestarea vizibilă a unei prezențe invizibile — prezența lui Dumnezeu care nu-Și părăsește poporul, ci Se face prezent prin oameni aleși, în slujirea Tainei și în lucrarea mântuirii.

Bibliografie

A. Surse biblice

1. ***, Biblia sau Sfânta Scriptură, (Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului sprijinit pe numeroase alte osteneli, tipărită cu binecuvântarea și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române), Editura IBMBOR, București, 2001.
2. ***, Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura IBMBOR, București, 2013.
3. ***, Carte de Învățătură Creștină Ortodoxă, Editura Institutului Biblic și de misiune ortodoxă, București, 1978.
4. ***, *Carte de Învățătură Creștină Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978.
5. ***, *Slava Stihoavnei, Vecernia la prăznuirea Sfinților și făcătorilor de minuni, doctori fără de arginți, Cosma și Damian, din Asia, luna noiembrie, ziua întâi, în: Mineiul pe noiembrie*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2017.

B. Surse patristice

1. EUSEBIU DE CEZAREEA, *P.S.B. Vol. 20 – Eusebiu de Cezareea – Istoria bisericească*, Editura Basilica, 2020.
2. SF. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, Editura Scripta, București, 1993.
3. SF. IOAN GURA DE AUR, *Despre preotie*, Editura Institutul Biblic si de Misiune Ortodoxa, 2007.
4. SFANTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, SFANTUL EFREM SIRUL, SFANTUL IOAN GURA DE AUR, *Despre Preotie*, Editura Sophia, 2004.
5. SFÂNTUL NECTARIE DE EGHINA, *Despre preoție*, Editura Sophia, 2017.

C. Cărți, volume, articole

1. ACHIMESCU Nicolae, *India Religie și Filosofie*, Editura Tehnopres, Iași 2001.
2. ALLEN Pr. dr. Joseph J., *Slujirea bisericii. Chip al grijii pastorale*, Editura Reîntregirea, 2010.
3. ARDELEAN Protosinghel Sofian, *Îndrumar pentru restabilirea sănătății*, Editura Mănăstirea Brazi, 2000.
4. ASILESCU. V, *Istoria religiilor, Manual penru Institutel Teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975.
5. BABB Lawrence A., *The Divine Hierarchy: Popular Hinduism in Central India*, Editura Columbia University Press, 1975.
6. BADITA Diacon Dumitru Bogdan, *Pastoratia bolnavilor*, Editura Cuvantul Vietii, 2012.
7. BEAUREGARD Pr. M. Costa de, Pr. Prof. Dr. Dumitru STANILOAE, *Mica Dogmatica Vorbita*, Editura Deisis, 2007.
8. BEJARANO-GUTIERREZ Dr. Juan Marcos, *The Judaisms of Jesus' Followers: An Introduction to Early Christianity in its Jewish Context*, Editura Yaron Publishing, 2018.
9. BEL Pr. prof. dr. Valer, *Misiune, parohie, pastorație*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006.
10. BEL Pr. prof. Valer, *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o tradiție misionară*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2002.
11. BEL Pr. prof. Valer, *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o tradiție misionară*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2002.
12. BINDIU Protosinghel Olivian, „*Viața morală a preotului - factor determinant în activitatea sa pastorală*”, în: *Biserica Ortodoxa Romana*, nr. 11-12, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1989.
13. BIRDAȘ Emilian, „*Originea istorică a voturilor monahale*”, în: *Glasul Bisericii*, nr. 9-10, 1954.
14. BOERESCU N, *Cetatea Neamt*, Editura Saidman, Falticeni, 1908.
15. BRANIȘTE Pr. Ene, *Vocație și responsabilitate în slujirea preotească*, Editura Basilica, 2014.

16. BRAUN L., Istoria vieții evreilor, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1944.
17. BRIA Pr. Prof. Dr. Ion, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Editura Romania Creștină, București, 1999.
18. BUGA Pr. Prof. Ion, *Pastorală*, Editura Internațional Scorpion, București, 1992.
19. BURTAN Drd. Gheorghe, „Preoție și slujire în cărțile profetice ale Vechiului Testament”, în: Studii Teologice, nr. 9-10, 1974.
20. CHAMBERS Catherine, *Sikh (Beliefs and Cultures Series)*, Editura Childrens Pr, 1996.
21. CHIRILĂ Dr. Pavel, *Conceptul de medicină creștină – Sfânta Scriptură citită de un medic ortodox*, Editura Christiana, București, 2001.
22. CHIȚESEU Prof. Nicolae, „Premisele învățăturii creștine despre raportul dintre har și libertate”, în: Ortodoxia, nr. 1, 1959.
23. CHRISTOFOROS Chronis I., *Probleme sociale și bioetice ale teoriei teologice și pastorale de vârsta a treia*, Editura GRIGORI, 2017.
24. CIUDIN Pr. prof. Nicolae, „Temeiuri biblice și patristice ale ierarhiei bisericești”, în: Studii Teologice, nr. 3-6, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1950.
25. COMAN Ioan G., „Chipul preotului după Sf. Scriptură și Sf. Părinți”, în: Studii Teologice, nr. 3-4, 1956.
26. COMAN Ioan G., *Slujirea sacerdotală și chipul preotului după sfântul iohan gură de aur*, în Teologie Și Educație La Dunărea De Jos, nr.19.
27. COMAN Pr. prof. Ioan G., „Sensul preoției la Sf. Părinți”, în: Studii Teologice, nr. 9-10, Editura Institutului Biblic și de misiune ortodoxă, 1949.
28. CURTISS Samuel Ives, *The Levitical Priests: A Contribution to the Criticism of the Pentateuch*, Editura Forgotten Books, 2018.
29. DAVID Diac. P.I., *Invazia sectelor*, Editura Christ, Bucuresti, 1997.
30. DELUMEANU J., *Religiile lumii*, Editura Humanitas, 1996.
31. DIMITRIADIS K., *Byzantinische Urooskopie*, Editura Bonn 1971.
32. DONIGER Wendy, *The Hindus: An Alternative History*, Editura Penguin, 2010.
33. DURGADOSS D., *The Brahmin Warrior*, Editura Rupa Publications India, 2019.

34. EATON David M, *UNDERSTANDING SIKHISM: A Comprehensive Guide to Beliefs, Traditions, and the Sikh Way of Life*, Editura Independently published, 2025.
35. ELIADE M., *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. III*, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
36. ELIADE M., *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. I*, Editura Științifică, București, 1992.
37. ELIADE Mircea, *Tehnici Yoga*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1992.
38. FLOREA Pr. Vasile, „Cuprinsul titlurilor nomenclatorului în 50 de titluri, pe teme”, în: Studii Teologice, nr. 5-6, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1992.
39. FRANCOIS Brune, *Hristos si karma*, Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 1997.
40. GALERIU Pr. Conf. Constantin N., „Slujirea preoțească după Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție”, în: Studii Teologice, nr. 1-2, Editura Institutului Biblic și de misiune ortodoxă, 1977.
41. GEORGE Manzaridis I., *Sociologia creștinismului*, Editura Pournaras, 2004.
42. GEORGE Manzaridis I., *Sociologia creștinismului*, Editura Πουρναράς, 2004.
43. GETHIN Rupert, *The Foundations of Buddhism*, Editura Oxford University Press, 1998.
44. GUPTA Dipankar, *Caste in Question: Identity Or Hierarchy?*, Editura SAGE Publications Pvt. Ltd, 2004.
45. GUPTA Dipankar, *Interrogating Caste: Understanding hierarchy & difference in Indian Society*, Editura Penguin Books, 2000.
46. HAN Thich Nhat, *The Heart of the Buddha's Teaching*, Editura Harmony, 1999.
47. HAYDOCK Nicholas, *The Theology of the Levitical Priesthood: Assisting God's People in Their Mission to the Nations*, Editura Wipf and Stock, 2015.
48. HUTTON Jeremy M., *Levites and Priests in Biblical History and Tradition*, Editura Brill Academic Publishers, 2012.
49. ICĂ Pr. prof. dr., Ioan I., „Misiunea Bisericii”, în: Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Teologia Ortodoxă, nr. 1-2, 1997.
50. IGNATIE Monahul, Ioan POPESCU-GALICEA, *Despre preotie in texte alese*, Editura Stefan, 2009.